

ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1986

ΤΑ ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

ΤΑ ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

Γ' ΕΤΟΣ - ΤΕΥΧΟΣ 1/1986

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
ΜΗΝΥΜΑΤΑ	3
ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ	
Μνήμη Άντωνίου Μπενάκη	4
ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ	
Άγορά Εικόνας με τήν προσκύνηση τών Μάγων	5-6
Έκδηλώσεις	7
ΠΩΛΗΤΗΡΙΟ	8
ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΟΥΜΕ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΑΣ	
'Η Κινέζικη επίδραση στην τέχνη του Ίσλάμ	9-13
Σιγίλλιο του Πατριάρχη Νεοφύτου Ζ΄ γιά τήν Έλληνική Σχολή τής Καισάρειας	14-23

Τό μήνυμα τοῦ σημερινοῦ τεύχους εἶναι καί τό τελευταῖο πού γράφω σάν πρόεδρος τοῦ Σωματείου καί θά μοῦ συγχωρήσετε ἂν ἔχει τό ὕφος τοῦ ἀποχαιρετιστήριου. Ὅμως πραγματικά ἔτσι εἶναι.

Μέ τό πρώτο τεύχος τοῦ 1986 τά « Νέα τῶν Φίλων » μπαίνουν στόν τρίτο χρόνο τῆς ἔκδοσής τους.

Ἡ γενική ἐντύπωση τῶν περισσοτέρων « Φίλων » εἶναι ὅτι πρόκειται γιά μιᾶ ἐπιτυχημένη προσπάθεια κι ὅλοι εὐχονται νά συνεχισθῆ καί νά δίδει τήν εἰκόνα τῆς ζωῆς τοῦ Μουσείου μαζί μέ τή συμβολή τοῦ Σωματείου τῶν « Φίλων », ὅλο καί πιό πλήρη.

Δέν εἶναι ὁμως αὐτό οὔτε ἀπλό, οὔτε εὐκόλο. Κάθε τεύχος ἀντιπροσωπεύει πολλές ἐργάσιμες ὥρες πολύ λίγων μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, πού τό ἐπιμελοῦνται καί φροντίζουν γιά τήν ὕλη του καί γιά τήν ἐγκαιρῆ ἐκτύπωσή του.

Δέν θά εἶναι ἄσκοπο κι' ἂν ἀκόμα φανεῖ κοινός τόπος, νά γίνη ἓνα σχόλιο γιά τούς λίγους πού ἐργάζονται στήν πατρίδα μας καί γιά τούς πολλούς πού χειροκροτοῦνε.

Εἶναι φυσικό στόν ἄνθρωπο νά θέλει νά ἀπολαμβάνει τά ἀγαθά πού βλέπει γύρω του καί ἐπίσης φυσικό νά κοπιᾶζει ὅσο μπορεῖ λιγότερο.

Ὅμως κάπου αὐτά τά δύο πρέπει νά συναντηθοῦν. Δέν εἶναι δυνατόν νά δοῦμε προκοπή χωρίς νά τήν πληρώσομε μέ τήν ἀνάλογη ἐργασία, οὔτε εἶναι νοητό νά ἀπολαμβάνομε πάντα τήν ἐργασία τῶν ἄλλων.

Λένε ὅτι φταίει τό κλίμα γιά τήν « ραχατλίδικη » διάθεση πού ἔχομε, γιατί εἶναι παρατηρημένο πώς ὅσο πιό νότια πηγαίνομε σέ ὅλο καί πιό ζεστούς τόπους, τόσο καί πιό τεμπέληδες εἶναι οἱ ἄνθρωποι. Στά βόρεια κράτη ἡ ἐργατικότητα εἶναι μεγάλη κι' εἶναι μέσα στόν χαρακτήρα τους. Ἄν πάτε σ' ἓνα χωριό τῆς Αὐστρίας π.χ. πού δέν εἶναι καί τόσο μακριά μας, θά θαυμάσετε τά περιποιημένα σπίτια, αὐλές καί δρόμους. Θά δεῖτε τόν Αὐστριακό νά μαστορεύει, σάν τελειώση τήν ἐπαγγελματική του ἐργασία καί σ' ὅλες τίς ἀργίες, φτιάχνοντας καί ὁμορφαίνοντας τό περιβάλλον του.

Ρίξτε ὁμως καί μιᾶ ματιᾶ στά δικά μας χωριά. Ἡ σύγκριση εἶναι ἀπογοητευτική. Σέ μᾶς οἱ ἐλεύθερες ὥρες ξεοδεύονται στό καφενεῖο, στά χαρτιά καί στήν πολιτικολογία, σάν νά εἶναι μέσα στό αἷμα μας μιᾶ δύναμη πού μᾶς ἀπομακρύνει ἀπό ὅτι θέλει λίγη προσπάθεια. Κι' ὅταν ἀκόμα τύχει νά βρεθῆ κανεῖς ἀπό τή φύση του ἐργατικός, συνήθως εἶναι μόνο γιά τή δική του προκοπή κι' ὄχι γιά τό γενικό καλό.

Γι' αὐτό βλέπομε τόσους Ἕλληνες νά διακρίνονται σάν πετυχημένοι καί γι' αὐτό δέν βλέπομε τά κοινά γύρω μας νά εἶναι ἀξιοζήλευτα. Στίς σπάνιες φορές πού θά συναντήσομε κάτι τό ὁμορφο, κάπου σέ μιᾶ πλάκα θά γράφει ὅτι εἶναι ὄμορφο ἓνα πού ἐργάστηκε σκληρά γιά νά μπορεῖ νά ὀριζέει.

Εἶναι ἄραγε τόσο δύσκολο νά ὀριζέει κανεῖς στούς ἄλλους λίγη ἀπό τήν ἐργασία του, χωρίς νά γράφεται σέ μιᾶ πλάκα τό ὄνομά του;

ΜΝΗΜΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

Τήν Κυριακή 26 Ιανουαρίου έγινε στην μεγάλη αίθουσα του Μουσείου η συγκέντρωση που γίνεται κάθε χρόνο στη μνήμη του Αντωνίου Μπενάκη και που φέτος συνδυάστηκε με την ξενάγηση στην έκθεση Δυτικής έκκλησιαστικής Τέχνης από τον θησαυρό του καθεδρικού ναού του Άγιου Νικολάου από FRIBOURG της Έλβετίας από την Διευθύντρια του Μουσείου τέχνης και Ιστορίας του FRIBOURG κα Ύβόν Λενέρ.

Μίλησαν ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Μουσείου κ. Λάμπρος Εύταξίας σ' έναν σύντομο χαιρετισμό, η Αντιπρόεδρος Κα Ειρήνη Καλλιγά για τον απολογισμό του 1985 και ο Διευθυντής του Μουσείου κ. Άγγελος Δεληβορριάς για τους στόχους και επιτεύγματα της τελευταίας δεκαετίας. Είναι πολλά τα επιτεύγματα στον τρόπο έκθεσης και αναταξινόμησης των αντικειμένων, σε γεωγραφικές και χρονολογικές ομάδες και πολλές οι επιστημονικές εκθέσεις που έγιναν από το 1976 ως σήμερα.

Χρονολογικά ανέφερε τον υποδειγματικό Κατάλογο των όστέινων αναγλύφων της δωρεάς του Λουκά Μπενάκη με κείμενα της Λίλας Μαργακοῦ τό 1976. Τόν κατάλογο της συλλογής των γυαλιών γραμμένο από τον Κριστός Κλαιρμόν τό 1977. Τόν πρώτο τόμο της Έλληνικής Λαϊκής Φορεσιᾶς που έπεξεργάστηκε η Τατιάνα Γιανναρά. Η μονογραφία της Λασκαρίνας Μπούρα για τό Σταυρό της Άδριανούπολης τό 1979. Ο πρώτος τόμος του καταλόγου Ισλαμικής Τέχνης που έπεξεργάζεται η Έλένη Φίλωνος και τά Έλληνικά Κεντήματα της Έλένης Πολυχρονιάδη τό 1980. Δύο τόμοι από τά Σχέδια από Έλληνικά Κεντήματα του Μουσείου που έγραψε η Άμαλία Μεγαπάνου τό 1981. Ο δεύτερος τόμος της Έλληνικής Λαϊκής Φορεσιᾶς από τά κατάλοιπα της Χατζημιχάλη και ο τρίτος τόμος των Σχεδίων κεντημάτων τό 1983. Τέλος πέρσι εκδόθηκαν μιά έπιτομή με όκτώ φορεσιές από τό λεύκωμα των Σπέρλιγκ-Χατζημιχάλη, τά Έλληνικά σχέδια του Τόμας Χόουπ σέ έπεξεργασία της Φανής Τσιγκάκου και τά Παλιά Έντυπα της Βιβλιοθήκης του Μουσείου της Πίτσας Τσάκωνα.

Στή δεκαετία αυτή εκδόθηκε και ο υποδειγματικός οδηγός του Μουσείου γραμμένος από τον Άγγελο Δεληβοριά. Έκτός από τίς εκδόσεις αυτές, σέ κάθε προσωρινή Έκθεση εκδίδονταν πάντοτε ένας δίγλωσσος Κατάλογος με την συνεργασία πολλών επιστημόνων, με κείμενα και εικονογράφηση υποδειγματική.

Τέλος ανέφερε την συμμετοχή του Μουσείου σέ πάνω από δεκαπέντε Διεθνείς Έκθέσεις με αντικείμενά του που ταξίδεψαν στην Εύρωπη και την Άμερική. Κάθε μετακίνηση είχε πλήθος προβλήματα και τεράστιο κόπο σέ άλληλογραφία και συσκευασία για άσφαλή μετακίνηση, σέ- διοικητικές διαδικασίες και παρακολούθηση.

Τέλος μίλησε η Κα Λενέρ και ξενάγησε τούς Φίλους στην Έκθεση.

ΑΓΟΡΑ ΕΙΚΟΝΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΓΩΝ

Τό Νοέμβριο του 1985 τό Μουσείο Μπενάκη άγόρασε μι άξιόλογη εικόνα του τέλους του 15ου αιώνα με την Προσκύνηση των Μάγων, διαστάσεων 47.5 X 41.8 εκ. Σύμφωνα με πληροφορίες του ιδιοκτήτη της εικόνας κυρίου Γ. Βικέλα, ή εικόνα προέρχεται από την Πάρο. Για την αγορά της διατέθηκαν τά χρήματα που είχαν συγκεντρωθεί για τή Γαλακτοτροφούσα καί δέν χρησιμοποιήθηκαν μετά τή δωρεά του συνολικού ποσού από τή City Bank.

Πρόκειται για μιάν εικόνα με φωτεινά χρώματα, που έγγράφεται σε τρίλοβο τόξο. Στη σύνθεση δεσπόζει λιγνή καί αύστηρή ή μορφή της Θεοτόκου, καθισμένη σε έναν ξύλινο θρόνο. Είναι τυλιγμένη σε ένα βαθυπράσινο, σχεδόν μαύρο μαφόριο καί έχει λεπτά χέρια με μακριά κοντυλένια δάκτυλα. Στην άγκαλιά της ό Χριστός, στραμένος προς τούς μάγους καί κάπως μετέωρος, εύλογεί. Ό θρόνος προβάλλει πάνω σε ένα τριδιάστατο άρχιτεκτόνημα, ιδωμένο από ψηλά. Μπροστά στή Θεοτόκο οι τρεις μάγοι Μέλχιωρ, Γάσπαρ καί Βαλτάσαρ κομίζουν πολύτιμα σκεύη με χρυσό, σμύρνα καί λιβάνι. Ό πρώτος μάγος, με άσπρα μαλλιά καί γένια, σε στάση προσκύνησης, άσπάζεται τό πόδι του Χριστού, ενώ με τό άλλο χέρι προσφέρει χρυσό σκεύος που μοιάζει με θυμιατήρι. Πίσω του διακρίνονται όρθιοι οι δύο άλλοι, νεώτεροι μάγοι, με όμοια σκεύη, που δείχνουν ό ένας στον άλλο τό άστρο της Βηθλεέμ. Τή σύνθεση συμπληρώνει ένα δέντρο γεμάτο με μικρούς καρπούς. Ξυλόγλυπτος πλοχμός από φύλλα δάφνης καί καρπούς που συγκρατεί λεπτή ταινία, διαμορφώνει τό πλαίσιο της εικόνας.

Τό θέμα της Προσκύνησης των Μάγων είναι έξαιρετικά σπάνιο σε άυτοτελείς συνθέσεις στην όψιμη βυζαντινή καί την πρώιμη μεταβυζαντινή εικονογραφία. Συνήθως έντάσσεται σάν δευτερευόν έπεισόδιο σε σκηνές Γέννησης, ή στον Άκάθιστο Ύμνο. (Θ. Λίβα - Ξανθάκη. Οι τοιχογραφίες της Μονής Ντίλιου, Ίωάννινα 1980, σ. 147 - 149). Άντίθετα, στην Ίταλία, τό θέμα γνωρίζει μεγάλη διάδοση από τά τέλη του 13ου αιώνα σε άυτοτελείς εικόνες, τρίπτυχα, ή καί μεγαλύτερα σύνολα, όπως τή περίφημη Maesta του Duccio. Στην Έλλάδα τό συναντούμε συχνά σε εικόνες με έντονες Ίταλικές επιδράσεις από τά τέλη του 15ου αιώνα, όπως στην εικόνα της Συλλογής Τσάτσου (Ν. Χατζηδάκη, Εικόνες Κρητικής Σχολής, Μουσείο Μπενάκη, Άθήνα 1983, άρ. 47), καί άργότερα στην περίφημη εικόνα του Μιχαήλ Δαμασκηνού στο Ήράκλειο της Κρήτης καί την αντίστοιχη εικόνα του Δομήνικου Έσοτοκόπουλου στο Μουσείο Μπενάκη.

Τό τρίλοβο τόξο, ή μορφή της Θεοτόκου, τό σχήμα καί ή έκφραση του προσώπου της, τά ένδύματα των τριών μάγων καί τό στέμμα τους που άπομακρύνονται από τά πρότυπα της Βυζαντινής Τέχνης, φανερώνουν έντονες Ίταλικές επιδράσεις. Τό ίδιο θά πρέπει νά πούμε για

Εικόνα με τήν προσκύνηση τῶν Μάγων

τά φωτοστέφανα μέ τό στικτό διάκοσμο. Ὅσο γιά τόν πλοχμό στό πλαίσιο τῆς εἰκόνας, χρησιμοποιεῖται σέ διάφορες παραλλαγές, στό ἀρμοκάλυπτρο βημοθύρων τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰώνα, ὅπως στό γνωστό βημόθυρο τῆς Πάτμου, πού ἀποδίδεται στόν Ἄνδρέα Ρίζο. Πρόκειται λοιπόν γιά μιάν εἰκόνα ἔντονα ἐπηρεασμένη ἀπό κάπως παλιότερα Ἰταλικά πρότυπα, πού μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ γύρω στά τέλη τοῦ 15ου αἰώνα.

Ἡ εἰκόνα, μέ τόν ἀριθμό 27924, ἤδη ἐκτίθεται στή μεγάλη αἴθουσα εἰκόνων. Θερμές εὐχαριστίες ἐκφράζονται στούς φίλους πού ἀνταποκρίθηκαν στήν ἐκκλήση γιά τή Γαλακτοτροφούσα, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι γιά τίς συλλογές τοῦ Μουσείου Μπενάκη καί ἕνα δεύτερο ἀξιόλογο ἔργο τῆς ἐθνικῆς καλλιτεχνικῆς μας κληρονομιάς.

ΛΑΣΚΑΡΙΝΑ ΜΠΟΥΡΑ

Υπεύθυνη τῆς Βυζαντινῆς καί Μεταβυζαντινῆς Συλλογῆς

- 1) **21 Ιανουαρίου 1986** Όμιλία του μέλους του Δ.Σ. των Φίλων Κας Κατερίνας Κορρέ, Αρχαιολόγου - Λαογράφου, με θέμα: «Τό Νεοελληνικό Κόσμημα» καί προβολή διαφανειών.
- 2) **26 Ιανουαρίου 1986** Συγκέντρωση των μελών του Συλλόγου εἰς μνήμην τοῦ Ἰδρυτοῦ τοῦ Μουσείου Μπενάκη ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ε. ΜΠΕΝΑΚΗ.
Ὁμιλητής: Ἡ Ἀντιπρόεδρος τῆς Δ.Ε. τοῦ Μουσείου Κα Εἰρήνη Καλλιγὰ με θέμα: «Ἀπολογισμός τοῦ 1985»
Ὁ Διευθυντής κ. Ἄγγελος Δεληβορριάς με θέμα: «Στόχοι καί Ἐπιτεύγματα τῆς τελευταίας δεκαετίας»
Ἀκολούθησε ξενάγηση στήν έκθεση «Δυτική Ἐκκλησιαστική Τέχνη - ἀπό τό θησαυρό τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου» ἀπό τή Διευθύντρια τοῦ Μουσείου Τέχνης καί Ἱστορίας τοῦ FRIBOURG.
- 3) **31 Ιανουαρίου 1986** Μουσική βραδυά στό Ξενοδοχεῖο «Μεγάλη Βρετανία» Συμμετεῖχαν εὐγενῶς προσφερθέντες οἱ κ.κ. Τάτσης Ἀποστολίδης (βιολί)
Ἄρης Γαρουφαλῖας (πιάνο)
Νίκος Γκίνος (κλαρινέτο)
- 4) **3 Φεβρουαρίου 1986** Ὁμιλία τῆς Βιβλιοθηκονόμου τοῦ Μουσείου Κας Πίτσας Τσάκωνα, με θέμα: «Κατάλογος Παλαιῶν Ἐκδόσεων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Μπενάκη».
- 5) **14 Φεβρουαρίου 1986** Ὁμιλία τῆς Αρχαιολόγου Κας Νίκης Ψαρράκη - Μπελεσιώτη, με θέμα: «Τα Ἐκπαιδευτικά Προγράμματα τοῦ Μουσείου Μπενάκη» καί προβολή διαφανειῶν.
- 6) **22 Φεβρουαρίου 1986** Ξενάγηση στίς Βυζαντινές ἐκκλησίες τῆς Ἀθήνας με τή Βυζαντινολόγο Κα Ἀγάπη Βασιλάκη - Καρακατσάνη.
- 7) **8 Μαρτίου 1986** Ξενάγηση στό Μουσεῖο καί τόν Ἀρχαιολογικό χῶρο τοῦ Κεραμεικοῦ, με τήν Ξεναγό Κα Ὑπατία Βουρλούμη.
- 8) **29 Μαρτίου 1986** Ἐπίσκεψη στή Γεννάδειο Βιβλιοθήκη με ὀμιλήτρια τήν Κα Μπεάττα Παναγοπούλου, Διευθύντρια τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης.

ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΩΛΗΤΗΡΙΟ

Ίσως πρέπει νά ἀρχίσουμε τά «νέα», μέ δύο λόγια γιά τήν χρονιά πού «πέρασε».

Ήταν λοιπόν μία καλή χρονιά, τουλάχιστον στά μετρούμενα ἀποτελέσματα, καί ἐπομένως δημιουργεῖ ὑποχρεώσεις καί προσδοκίες γιά τήν χρονιά πού ἀρχισε. Οἱ Φίλοι τοῦ Μουσείου σάν φυσικοὶ συμπαραστάτες στίς προσπάθειες του, εἴμαστε βέβαιοι πώς θά συμβάλουν καί φέτος στήν ἀπαραίτητη ἀνοδική πορεία τῶν ἐργασιῶν τοῦ Πωλητηρίου.

Μπαίνοντας ἔτσι στό 1986, τήν ὥρα πού ὅλοι στό Μουσείο μιᾶνε γιά ἐπιστήμη καί γιά τέχνη, γιά ἐκθέσεις, ἐπανεκθέσεις, ἐπεκτάσεις καί ἄλλα, στήν μικρή ἐμπορική γωνιά τοῦ Πωλητηρίου μιᾶμε γιά ἀνανέωση, γιά ἐμπλουτισμό, γιά κέρδη καί γιά ποιότητα φυσικά. Ἦδη ἔχει προστεθεῖ μία σειρά ἀπό τάματα, ἀπό PRESSE - PAPIERS, ἀπό πηλίνα, μαρμάρινα καί ἀσημένια εἶδη.

Φέτος ὅμως φιλοδοξοῦμε νά ἐπεκταθοῦμε καί σέ ἄλλους τομεῖς καί ἰδιαίτερα στόν τομέα τῆς κεραμικῆς καί τῆς πορσελάνης.

Ἡ τεράστια ποικιλία, τῶν συλλογῶν τοῦ Μουσείου Μπενάκη δίνει τήν δυνατότητα μίᾳ σχεδόν ἀνεξάντλητης ἐπιλογῆς ἀντικειμένων πού ἀξίζει νά ἀντιγραφοῦν ἢ μποροῦν νά ἐμπνεύσουν ποικίλες ἐφαρμογές.

Ἡ δυσκολία εἶναι στήν ἐπιτυχία καί τήν διατήρηση τῆς ποιότητος, στήν κατά τό δυνατόν συγκράτηση τῶν τιμῶν... καί στόν χῶρο, γιατί κόλλησε καί τό Πωλητήριο τήν ἀρρώστεια τῶν ἄλλων τμημάτων καί εἶναι πολύ κοντά στό ἀδιαχώρητο. Εὐτυχῶς πού οἱ χῶροι εἶναι πάντα μαγικά ἐλαστικοί.

Η ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ

Η Ίσλαμική τέχνη αντιπροσωπεύεται στο Μουσείο Μπενάκη από έργα εκπληκτικής όμορφιάς, ιστορικής σημασίας και, σε πολλές περιπτώσεις, μοναδικά, που καλύπτουν δεκατρείς αιώνες καλλιτεχνικής δημιουργίας: κεραμικά, ξυλόγλυπτα, μεταλλοτεχνήματα, υφάσματα και κοσμήματα, διακοσμημένα με καλλιγραφίες, άραβουργήματα, ζωϊκές και ανθρώπινες μορφές.

Οι συλλογές αυτές είναι τόσο σημαντικές που θεώρησα ότι θά ήταν ακατόρθωτο να δείξω τη σπουδαιότητά τους μέσα από τις λίγες αυτές σελίδες. Γι' αυτό αποφάσισα ότι θά ήταν πιο εποικοδομητικό να αναπτύξω ένα επίμετρος θέμα, ιδιαίτερα ενδιαφέρον για την εξέλιξη της Ίσλαμικής τέχνης, τις σχέσεις της Κίνας και του Ίσλάμ, μέσα από τό αντίκειμνα του Μουσείου.

Η γοητεία που άσκησε η Κίνα στο Ίσλάμ είναι φανερή από τό πρώτα βήματα του μουσουλμανικού πολιτισμού. Κεραμικά και γυάλινα σκεύη του 9ου π.χ. αιώνα μαρτυρούν την επίδραση που είχαν στους ντόπιους τεχνίτες οι εισαγόμενες κινέζικες πρωτοπορσελάνες. Σ' αυτή την πρώιμη περίοδο ωστόσο οι μουσουλμάνοι κεραμοποιοί ενδιαφέρονταν μόνο να αντιγράψουν τό σχήματα των κινέζικων κεραμικών ενώ συνέχιζαν να χρησιμοποιούν τό γυάλωμα, να αποδίδουν τό διάκοσμο με μεταλλικές άνταύγειες και να έμπνέονται από τό παρδοσιακό τους θεματικό ρεπερτόριο.

Από τόν 11ο-12ο αιώνα, με την ανάκλυψη ενός μείγματος, που μπορούσε να μιμηθεί την ύφή της περιζήτητης πορσελάνης, άρχισε και τό κινέζικο θεματολόγιο να βρίσκει άπήχηση στο Ίσλάμ. Έτσι, στίς κινέζικες πορσελάνες θά πρέπει να αναζητήσουμε την προέλευση του θέματος του άνοιχτού λουλουδιού, που έμφανίζεται σε κεραμικά του Μουσείου με μεταλλικές άνταύγειες και σε άρκετά έγχάρακτα της Φατιμίδικης περιόδου. Έως αυτό τό διάστημα οι επίδράσεις ήταν ευδιάκριτες μόνο στην κεραμική και περιστασιακά στην ύαλουργία. Με την εξέπλυση όμως των Μογγόλων στην Κίνα, στη Μέση και την Έγγυς Άνατολή, κατά τό δεύτερο τέταρτο του 13ου αιώνα, τό Ίσλάμ άρχισε να παγιδεύεται από την μαγεία της Κίνας. Από τόν 14ο αιώνα και έξης τό θέματα της Άπω Άνατολής έμφανίζονται στα υφάσματα, τό κεραμικά και τό έργα ύαλουργίας, ενώ παράλληλα τό στυλ της κινέζικης ζωγραφικής είναι έμφανές στίς μινιατούρες του Ίράν, της Συρίας και της Αιγύπτου. Τό φαινόμενο αυτό μπορεί να έξηγηθεί μόνο σε συνάρτηση με τίς πολιτικο-οικονομικές συνθήκες της εποχής.

Οι Μογγόλοι κυβερνήτες του Ίράν, οι Ιλ-Χανίδες διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με τό Λατινικά πριγκιπάτα και έχθρικές με τούς άλλους γείτονές τους, τούς Μαμελούκους της Αιγύπτου και της Συρίας έως τη συνθήκη ειρήνης του 1323.

Οι Μογγόλοι γρήγορα άντιλήφθηκαν τό όφέλη που θά μπορούσαν να άντλήσουν από την καινούργια κατάσταση που ούδετεροποιούσε

Κεραμικό μέ θέμα άνοιχτοϋ λουλουδιοϋ.

τίς Συρο-Αιγυπτιακές άγορές, μέ δεδομένες τίς ύποτυπώδεις σχέσεις ανάμεσα στό Λατινικά πριγκηπάτα καί τούς Μамελοϋκουσ.

Ή έμφάνιση τών κινέζικων προϊόντων καί ιδιαίτερα τών ύφασμάτων στός άγορές τής Εϋρώπης συνοδεϋτηκε άπό μιά συνεχώς αύξανόμενη ζήτηση -γιά είσαγωγές άπό τήν Άπω Άνατολή, πού ώθησε τούς μουσουλμάνους τεχνίτες νά μιμηθοϋν στό προϊόντα τους τά θέματα τής κινέζικης καλλιτεχνικής παραγωγής προκειμένου νά προσελκύσουν τό ένδιαφέρον τών νέων άγορών. Ύφάσματα άπό τήν Κίνα, άλλά καί ίσλαμικά διακοσμημένα στό σϋλ τών κινέζικων, βρέθηκαν σέ τάφους τής Ίταλίας τοϋ α΄ μισοϋ τοϋ 14ου αιώνα καί άπεικονίζονται στό έργα ζωγραφικής τής Ίταλίας τοϋ 14ου καί 15ου αιώνα. Έτσι τά αίτια πού ώθησαν τούς μουσουλμάνους τεχνίτες νά άντιγράψουν τό κινέζικο θεματολόγιο, έμφανίζονται νά είναι καθαρά οικονομικά, ένώ ή καταγωγή αϋτών τών θεμάτων μπορεΐ νά άνιχνευτεί στό είσαγόμενα προϊόντα. Οί σχέσεις ανάμεσα στους Μамελοϋκουσ καί τούς Μογγόλους βελτιώθηκαν στό β΄ τέταρτο τοϋ 14ου αιώνα.

Μέ τόν έναγκαλισμό τοῦ Ἰσλάμ ἀπό τοὺς Μογγόλους, δέν ἀπόμεινε πλέον περιθώριο στοὺς χριστιανούς νά ἐλπίζουν ὅτι θά μπορούσαν νά ἀποσπάσουν τήν εὐνοιά τους. Σταδιακά οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι ἄρχισαν νά ἐπιστρέφουν στίς Αἰγυπτιακές ἀγορές καί μέ τήν κατάκτηση τοῦ Ajaccio, τοῦ λιμανιοῦ τῆς Μικρῆς Ἀρμενίας, ἀπό τοὺς Μαμελούκους στά 1347, δόθηκε τό τελειωτικό κτύπημα στό ἐμπόριο ἀνάμεσα στήν Εὐρώπη καί τό Ἰράν. Ἀπό τό β' τέταρτο τοῦ 14ου αἰώνα περίπου, τά κινέζικα θέματα ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται στά Μαμελούκικα ὑφάσματα, στά σμαλτωμένα γυάλινα καί στά κεραμεικά.

Τά Μαμελούκικα μπροκάρ ὑφάσματα εἶναι διακοσμημένα μέ λωτούς καί ἄλλα θέματα κινέζικης ἔμπνευσης καί σέ μερικά, ὅπως στό παράδειγμα τοῦ Μουσείου, ὑπάρχει τό ὄνομα τοῦ Σουλτάνου Nasir ad-Din Muḥamad ibn Qalawun. Θά ἦταν ἐλκυστικό νά θεωρήσει κανεῖς ὅτι τό ὑφάσμα αὐτό ἀνήκει σέ ἕνα ἀπό τά 700 μεταξωτά πού στάλθηκαν ἀπό τόν Μογγόλο βασιλιά τοῦ Ἰράν στόν συνάδελφό του τῆς Αἰγύπτου, κατά τήν ἀνταλλαγή τῶν πρεσβειῶν στά 1323. Δυστυχῶς, ὡστόσο μᾶς λείπει ἡ ἐπιστημονική τεκμηρίωση.

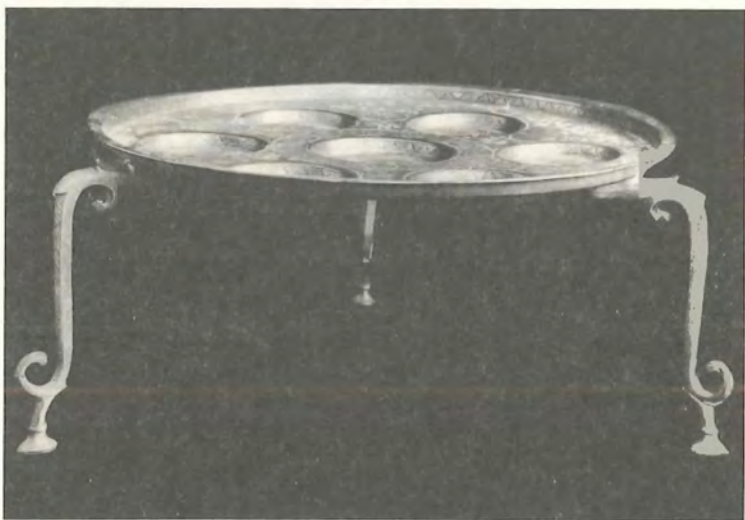
Θέματα κινέζικης ἔμπνευσης βρίσκουμε καί στά κεραμεικά, τά γυάλινα καί τά μεταλλοτεχνήματα τοῦ Μουσείου (εἰκόνα 2). Τέτοιο θέμα εἶναι τό μπουμπούκι τῆς Παιωνίας πού εἰκονίζεται στήν ἐνεπίγραφη καντήλα τοῦ Μουσείου μέ τό ὄνομα τοῦ Σουλτάνου Kujuk b al-Nasir, πού βασιλεψε γιά ἕξι μῆνες στό Κάιρο τό 1341-42 (εἰκόνα 3).

Ἡ ἐπιρροή τῆς Κίνας ἔγινε ἐντονώτερη μέ τήν ἐμφάνιση τῆς μπλέ-ἄσπρης πορσελάνης. Πορσελάνες ζωγραφισμένες μέ μπλέ χρῶμα κάτω ἀπό διαφανές γυάλωμα κατασκευάστηκαν γιά πρώτη φορά στήν Κίνα κατά τήν περίοδο τῆς δυναστείας Γιουάν. Τά ἀγγεῖα τοῦ 1351 μ.Χ. στό Ἴδρυμα Perceival David τοῦ Λονδίνου, μᾶς παρέχουν τήν πρώτη ἀσφαλῶς χρονολογημένη ἔνδειξη γιά τήν ἐμφάνιση αὐτῆς τῆς νεωτεριστικῆς τεχνικῆς καί τεχνοτροπίας. Ἡ μαεστρία καί ἡ ἐκζήτηση τῆς πινελιάς, στήν ἐκτέλεση τοῦ διάκοσμου προϋποθέτει ὡστόσο ὅτι ἡ ἀπαρχή αὐτῆς τῆς τεχνοτροπίας πρέπει νά ἦταν προγενέστερη. Σήμερα ὑπάρχουν ἀρκετά στοιχεῖα πού μᾶς ἐπιτρέπουν νά καταλήξουμε ὅτι αὐτό τό εἶδος τῆς πορσελάνης πού ἐπηρέασε ὄχι μόνο τόν Ἰσλαμικό κόσμο, ἀλλά καί τήν Εὐρώπη γιά αἰῶνες, ἀναπτύχθηκε γιά πρώτη φορά στήν Νότια Κίνα στό β' τέταρτο τοῦ 14ου αἰώνα. Οἱ κινέζικες μπλέ-ἄσπρες πορσελάνες ἄρχισαν νά φτάνουν στίς περιοχές τοῦ Ἰσλάμ στή διάρκεια τοῦ β' μισοῦ τοῦ 14ου αἰώνα. Οἱ μουσουλμάνοι κεραμοποιοί νά τίς ἀντιγράφουν πρὸς τό τέλος τοῦ 14ου ἢ τίς ἀρχές τοῦ 15ου αἰώνα. Στίς συλλογές τοῦ Μουσείου ὑπάρχουν πολλές μπλέ-ἄσπρες ἀπομιμήσεις ἀπό τήν Αἴγυπτο, ἀλλά τό ὄλιγο αὐτό στό μεγαλύτερο μέρος του ἀποτελεῖται ἀπό θραύσματα. Προσφέρει ὡστόσο τήν δυνατότητα νά ἀποκατασταθεῖ ἡ ἐξέλιξη τῆς κεραμικῆς αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀπό τό 1400 περίπου ἕως τήν ἐμφάνιση τῶν Ὀθωμανικῶν κεραμικῶν καί ἀργότερα. Καί αὐτό ἀκριβῶς θά εἶναι τό θέμα τῶν δύο ἐπόμενων καταλόγων τῆς Ἰσλαμικῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου. Ἡ ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς κεραμικῆς δέν ἔχει ἔως σήμερα μελετηθεῖ καί ὡς

Κεραμικό με θέμα λώτου, μέσα 14ου αί.

Μεταλλοτέχνημα με θέμα κινέζικης εμπνευσης.

πρός αυτό οι κατάλογοι του Μουσείου θά είναι οι πρωτοπόροι.

Στά πρωιμότερα παραδείγματα έντοπίζουμε τήν σταθερή επανάληψη του θέματος του λωτου πού ήταν ιδιαίτερα διαδεμένο στην κεραμική της δυναστείας Γιουάν των μέσων του 14ου αιώνα. (εικόνα 4).

Μέ τήν άνοδο της δυναστείας Μίνγκ τό θεματικό ρεπερτόριο των μουσουλμάνων κεραμοεργών πλουτίστηκε μέ νέα θέματα, πού τά βρούμε σέ μία άρμονική σύνθεση μέ τά παλιά της περιόδου Γιουάν στις τοπικές άπομιμήσεις.

Στήν μεγάλη ζήτηση γιά κινέζικες άπομιμήσεις θά πρέπει νά άποδοθει ή εμφάνιση μεγάλων έργαστηρίων κεραμοεργίας άπό τά μέσα του 15ου αιώνα. Τά κεραμικά πού κατασκευάζονται στά έργαστήρια αυτά δέν προορίζονται μόνο γιά νά καλύψουν τίς τοπικές ανάγκες, αλλά και γιά τίς εξαγωγές στην Ίταλία. Είναι χαρακτηριστικό ότι άπεικονίζονται έργα ζωγραφικής της Ίταλίας των μέσων του 15ου αιώνα. Τά έργαστήρια κατασκεύαζαν επίσης και πλακάκια γιά τόν διάκοσμο των τοίχων των θρησκευτικών ίδρυμάτων στή Συρία και τήν Αίγυπτο. Τα ζωγραφιστά σέ δύο τόνους του μπλέ πλακάκια του τζαμιού του Μουράτ Β΄ στο Edirne είναι λαμπρά δείγματα της συγχώνευσης του κινέζικου και Ισλαμικού θεματολογίου. Τά πλακάκια αυτά άποτελούν τόν συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στην γνωστή ως κεραμική της Μιλήτου και τήν άπαρχή της βιοτεχνίας κεραμικών στο Ίζνίκ. Μερικά άπό τά πρώιμα κεραμικά Ίζνίκ άντιγράφουν σχήματα έργων μεταλλοτεχνίας και όφείλουν πολλά στις σύγχρονες εικονογραφίες των χειρογράφων ένώ άλλα μιμούνται τά κύπελλα μέ τούς σπόρους του λωτου της άρχης της περιόδου Μίνγκ τόσο στο σχήμα όσο και στα θέματα.

Άπό τίς άρχές του 16ου αιώνα τό χρωματολόγιο διευρύνεται και έκτός άπό τό μπλέ, περιλαμβάνει και τό μελιτζανί και τό πράσινο της έλιός, ένώ τά σχέδια άποδίδονται πιο έλεύθερα και πιο ζωγραφικά. Στή διάρκεια του β΄ τετάρτου του 16ου αιώνα ή χρωματική κλίμακα θά πλουτιστεί περισσότερο μέ τήν προσθήκη του γκριζου και του σταχτοπράσινου χρώματος και στο β΄ μισό του 16ου αιώνα ή κεραμική Ίζνίκ θά πετύχει τήν πλήρη ώριμότητα μέ τό γνωστό ως « αυλικό στύλ » πού χαρακτηρίζεται άπό τήν χρησιμοποίηση του λαμπερού άνάγλυφου κόκκινου και πράσινου χρώματος. Σέ όλη τή διάρκεια αυτής της περιόδου ή επίδραση της κινέζικης μπλέ - άσπρης πορσελάνης ύπηρξε σταθερή, ή τεχνοτροπία όμως έξελίχθηκε σέ ένα ύφος καθαρά Ίσλαμικό. Τήν εξέλιξη αυτή μπορεί κανείς εύκολα νά παρακολουθήσει μέσα άπό τά κεραμικά Ίζνίκ των μουσειακών συλλογών.

Τέλος κινέζικα σχέδια διακοσμοϋν τά Ινδικά σταμπωτά βαμβακερά του 14ου αιώνα, πού παραδειγματά τους ύπάρχουν στο Μουσείο, ένώ ή μαγεία της Κίνας στο Ίσλάμ, πού διάρκεσε έως τό τέλος του 17ου αιώνα είναι φανερή στα Περσικά κεραμικά και ύψσματα.

Άπό όλα τά παραπάνω γίνεται φανερό ότι ή Κίνα έπαιξε άποφασιστικό ρόλο στή διαμόρφωση των Ίσλαμικών τεχνών άπό τόν 14ο αιώνα και μετά.

Στήν αείμνηστη 'Ιφιγένεια 'Αναστασιαδάη

Τό Οίκομενικό Πατριαρχείο στήν Κωνσταντινούπολη εἶναι γνωστό πώς ἦταν ὁ θρησκευτικός καί πολιτικός ἀντιπρόσωπος τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ στίς τουρκοκρατούμενες περιοχές τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μέ τό κύρος πού εἶχε, τήν ἐπιρροή, πού ἀσχοῦσε ἀνάμεσα σ' ὅλες τίς τάξεις τῶν χριστιανῶν, καί μέ τήν ὀργάνωσή του ἀποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα γιά τήν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶναι λοιπόν φυσικό κάθε πρωτοβουλία πού ἀπέβλεπε στήν πνευματική καλλιέργεια τῶν Ἑλλήνων νά ἐνισχύεται, νά καθοδηγεῖται, ἀλλά καί νά ἐλέγχεται ἄμεσα ἀπό αὐτό. Ἀπό τοὺς κόλπους ἄλλωστε τῆς Ἐκκλησίας προερχόταν καί ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός τῶν ἀνθρώπων πού μπορούσαν νά ἔχουν κάποια ἀξιόλογη μόρφωση ἀλλά καί τήν ἱκανότητα νά τή μεταδώσουν σέ εὐρύτερα στρώματα. Τό πατριαρχικό γράμμα πού δημοσιεύουμε ἐδῶ εἶναι μιᾶ ἀκόμη μαρτυρία τῆς δράσης αὐτῆς τοῦ Πατριαρχείου, ἀκριβῶς στό μεταίχμιό τοῦ 18ου καί 19ου αἰώνα. Πρόκειται γιά τό ἰδρυτικό ἔγγραφο τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς Καισάρειας τῆς Καππαδοκίας, πού « ἀπελύθη » ἀπό τόν πατριάρχη Νεόφυτο Ζ' τό 1799. Συγκαταλέγεται καί αὐτό στήν πολύτιμη συλλογή τοῦ Ταμείου Ἀνταλλαξίμων, πού φυλάσσεται σήμερα στό Τμήμα Ἱστορικῶν Ἀρχείων τοῦ Μουσείου Μπενάκη.

Γιά τόν ἰδρυτή τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς Καισάρειας, ἱερομόναχο Γερμανό, ὁ Καισαρείας Γερμανός Γρηγοράς παρέδωσε ἐκτενές βιογραφικό σημεῖωμα στόν Ματθαῖο Παρανίκα, ὁ ὁποῖος καί τό δημοσίευσε στό γνωστό Σχεδιάσμα του¹. Ἀπ' ἐδῶ παίρνει τίς πληροφορίες καί τίς ἐπαναλαμβάνει ὁ Ἀναστάσιος Μ. Λεβίδης, ὁ ὁποῖος ὁμως γινώριζε καί τήν ὑπαρξή τοῦ γράμματος αὐτοῦ. Εἶχε μάλιστα προγραμματίσει νά τό δημοσιεύσει στόν δεύτερο τόμο τῆς Καππαδοκικῆς Ἱστορίας του². Σύμφωνα λοιπόν μέ τή μαρτυρία τοῦ Γρηγορά, καί μέ ὅσα τό ἴδιο τό γράμμα ἀναφέρει, ὁ ἱερομόναχος Γερμανός εἶχε πλούσια μόρφωση καί ἔνθεο ζήλο γιά τήν παιδεία. Καταγόταν ἀπό τήν Ἀλεξανδρέττα, καί μετά ἀπό διάφορες περιπλανήσεις καί μαθητείες στήν Κύπρο, τήν ἴδια τήν Καισάρεια, τή Σμύρνη καί τή Χίο κατέληξε πάλι στήν Καισάρεια, ὅπου ἡ ἑλληνική γλώσσα καί παιδεία εἶχαν περιπέσει σέ ἀπελπιστική ἀφάνεια. Ἔθεσε λοιπόν σκοπό τῆς ζωῆς του τήν ἴδρυση ἐκεῖ ἑλληνικοῦ σχολείου. Ἀφῶ ἔλαβε πατριαρχική ἄδεια κατόρθωσε νά συλλέξει ἀπό τοὺς ἐντόπιους χριστιανοὺς ἕνα σημαντικό χρηματικό ποσό καί νά προχωρήσει στήν ἴδρυση τοῦ σχολείου στή συνοικία Σαρκιάν κοντά στήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Φαίνεται ὁμως ὅτι παρουσιάστηκαν κάποιες δυσκολίες στή λειτουργία του, ἢ καί ἐξωτερικές ἐπιμβάσεις, καί γι' αὐτό προσέφυγε πάλι στό Πατριαρχείο, μαζί μέ ἄλλους Καισαρείς, γιά νά ζητήσει πατριαρχική κατοχύρωση, πού θά τοῦ ἄνοιγε τό δρόμο νά ἐκτελέσει ἀνεμπόδιστα τό ἔργο του. Πράγματι τό Πατριαρχείο, ἀφοῦ ἐπαίνεσε τό ζήλο καί τίς προσπάθειες τοῦ ἱερομόναχου Γερμανοῦ, παραχώρησε τό ζητούμενο ἔγγραφο, στό ὁποῖο περιέχονται οἱ βασικοὶ κανονισμοὶ σύμφωνα μέ τοὺς ὁ-

ποίους θά λειτουργοῦσε στό ἐξῆς τό σχολεῖο. Οἱ κανονισμοί αὐτοί ἀναφέρονται στό διορισμό καί τό ἔργο τῶν ἐπιτρόπων, στό ἔργο καί τό μισθό τοῦ διδασκάλου, στά καθήκοντα τῶν μαθητῶν καί, κυρίως, στόν τρόπο τῆς χρηματικῆς διαχείρισης.

Οἱ πρῶτοι ἐπίτροποι τοῦ σχολεῖου εἶχαν διοριστεῖ ἀπό τό Πατριαρχεῖο ἀφότου ὁ ἱερομόναχος Γερμανός ἄρχισε τούς ἐράνους. Οἱ ἐπίτροποι, πού θά εἶναι ἐγκατεστημένοι ἄλλοι στήν Κωνσταντινούπολη καί ἄλλοι στήν Καισάρεια, θά διορίζονται στό ἐξῆς ἀπό τόν ἐπιτόπιο μητροπολίτη. Οἱ ὑποχρεώσεις τους θά εἶναι νά φυλάσσουν σέ ἀσφαλές μέρος τά χρηματικά ὁμόλογα τοῦ σχολεῖου, νά φροντίζουν γιά τήν αὐξηση τῆς περιουσίας του, καί νά ἐπισκευάζουν, ἤ καί νά ἐπεκτείνουν, τό οἰκοδόμημα ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη. Ὁ διδάσκαλος θά εἶναι ἀμέτοχος στά διοικητικά. Τό ἔργο του θά εἶναι ἀποκλειστικά διδακτικό, χωρίς ὅμως καί νά ἐπιτρέπεται σέ ὅποιονδήποτε νά ἐπιμβάλει σ' αὐτό. Ὁ μισθός γιά τόν ἴδιο καθορίζεται σέ 500 γρόσια τό χρόνο, καί γιά τόν βοηθό του σέ 150. Στό σχολεῖο θά φοιτᾷ ὅποιοι μαθητής θέλει, ἀλλά ἀπαραίτητα καί δέκα φτωχά παιδιά ἀπό τήν περιφέρεια τῆς Καισαρείας. Τά παιδιά αὐτά θά μένουν στό σχολεῖο καί θά τρώνε σέ κοινό τραπέζι μέ τό διδάσκαλό τους, στόν ὁποῖο φυσικά θά πρέπει νά ἐπιδεικνύουν τόν πρέποντα σεβασμό. Τά χρήματα πού μαζεῦτηκαν ὅταν ἄνοιξε τό σχολεῖο ἔφταναν τά 18.500 γρόσια. Τό ποσό αὐτό μοιράστηκε σέ διάφορες ἐκκλησίες τῆς Κωνσταντινούπολης καί τῆς Καισαρείας, ἤ καί σέ ἐμπόρους, καί τοκίστηκε πρὸς 50 γρόσια τό πουργί, δηλαδή πρὸς 10%, ἀφοῦ τό πουργί εἶχε 500 γρόσια. Ἔτσι τό σχολεῖο θά εἶχε ἀπό τούς τόκους ἐτήσιο εἰσόδημα 1.850 γρόσια, ποσό στό ὁποῖο θά προσέθετε ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνος 80 καί ὁ «μῆσιρ Σκαράτος» ἄλλα 50. Ἐπιπλέον θά ὑπῆρχε καί ἕνα κοντινὸ ἐράνηο στό « Γενί Χανὶ τῶν σαντατζήδων » στήν Κωνσταντινούπολη, καί ὅσα χρήματα μαζεῦονταν ἀπό τήν περιφορά εἰδικοῦ δίσκου σέ διάφορες ἐκκλησίες.

1. ΜΑΤΘΑΙΟΥ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Σχεδιάγραμμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ Ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (19^{ου}) ἑκατομητηρίδος, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σελ. 118, σημ. 4.
2. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Μ. ΛΕΒΙΔΗ, Ἱστορικόν δοκίμιον διηρημένον εἰς τόμους τέσσαρας καί περιέχον τήν θρησκευτικὴν καί πολιτικὴν ἱστορίαν, τήν χωρογραφίαν καί ἀρχαιολογίαν τῆς Καππαδοκίας, τόμος Α', Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 185-192. Ὁ Α. Μ. Λεβίδης φαίνεται πῶς εἶχε ὑπόψη του καί πληροφορίες ἀπὸ ὕλικό πού εἶχε συλλέξει ὁ μητροπολίτης Καισαρείας Εὐστάθιος Κλεοβουλίδης καί ἀπὸ τά ἀπομνημονεῦματα τοῦ μαθητῆ τοῦ ἱερομόναχου Γερμανοῦ καί κατόπιν μητροπολίτη Καισαρείας Παΐσιου. Βλ. σχετικὰ ΙΩΑΝΝΑΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, Χειρόγραφο πρὶν τό 1922 στό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, « Δελτίο τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν » 2 (1981), σ. 246, σημ. 8 καί σ. 253, ἀρ. 6/474. Πρόσθετος καί ΙΩΑΝΝΗ Η. ΚΑΛΦΟΓΛΟΥ, Ζινδζίνδερε Καργισίνδε Πουλουνάν Ἰωάννης Πρόδρομος Μοναστήρη γιά ὁδὸ Μονή Φλαβιανῶν, Κωνσταντινούπολις 1898-1899, σ. 101-117 στά καραμανλίδαι, καί στήν ἀνέκδοτη ἑλληνικὴ μετάφρασή του ἀπὸ τοῦ Χρ. Τουργούτη καί Γ. Μαυροχαλυβίδη πού ἔχει καταθεθεῖ στό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, σ. 137-161. Βλ. ἐπίσης καί ὅσα σύντομα ἀναφέρει ὁ ΤΡΥΦΩΝ Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ στό πολύτιμο βιβλίον του: Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδιστρίου), Ἐν Ἀθήναις 1936, τόμ. Β', σ. 276-278.

Τό πατριαρχικό Έγγραφο τελειώνει μέ τήν απαραίτητη γιά τήν εποχή εκείνη και τήν κοινωνία της μνελα τών έπιτιμιών γιά όσους δημιουργούσαν έμπόδια στή λειτουργία του σχολείου ή δέν τηρούσαν τούς κανονισμούς.

Μέ αυτούς λοιπόν τούς όρους άρχισε τή δραστηριότητά της ή έλληνική σχολή στήν Καισάρεια, μέ τή σοφή διδασκαλία του ιερομόναχου Γερμανού, που ώς τό θάνατό του, στις 15 Νοεμβρίου του 1805, έδωσε πολλούς και άξίους μαθητές³. Ήσπερίου χρόνο νωρίτερα ή σχολή είχε μεταφερθεί στή πλησιόχωρη μονή τών Φλαβιανών που είχε άνακαινισθεί και περιέλαβε στή διδασκαλία και τά ιερατικά γράμματα. Ή σχολή αυτή άποδείχτηκε πράγματι γιά τήν Καισάρεια ό ήλιος που ξανάφερε τό φώς της έλληνικής παιδείας.

Τά πατριαρχικά γράμματα που άναφέρονται σέ σχολειακές ύποθέσεις χρονολογούνται από τά μέσα του 18ου αιώνα, και όπωσδήποτε ξεπερνούν σέ αριθμό τήν έκατοντάδα. Δυστυχώς όμως δέν έχουμε ακόμη μιá ολοκληρωμένη συλλογή τους. Πολλά παραμένουν ανέκδοτα και όσα γνωρίζουμε είναι διάσπαρτα σέ διάφορες μελέτες. Μιά πρώτη προσπάθεια είχε γίνει από τόν Β. Μυστακίδη, που ζήτησε από τό Πατριαρχείο νά του σταλεί ένας κατάλογος αυτών τών γραμμάτων μέ βάση τούς έπίσημους κώδικες⁴. Ό κατάλογος αυτός, παρότι είναι χρήσιμος, έχει ανάγκη από διασαφήσεις και συμπληρώσεις, θέμα που θά μάς άπασχολήσει σέ άλλη εργασία μας. Ή συγκριτική μελέτη τών στοιχείων που παρέχουν, είναι βέβαιο ότι θά βοηθήσει σημαντικά στή διερεύνηση τών συνθηκών μέ τίς όποιες ιδρύθηκαν και λειτουργούσαν τά σχολεία, και ιδιαίτερα της οικονομικής τους βάσης κατά τήν περίοδο της Τουρκοκρατίας. Γιά παράδειγμα μόνο άναφέρω τά σιγίλλια του πα-

3. Ό σπουδαιότερος μαθητής του ιερομόναχου Γερμανού ήταν ένας δεκαοχτάχρονος νέος μέ τό όνομα Πέτρος, ό κατόπιν μητροπολίτης Καισαρείας Παΐσιος, που έτρεφε άπεριόριστο θαυμασμό στο διδάσκαλό του. Βλ. Φ. Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Τρία έγγραφα του κώδικα Ταβλουσούν της Καππαδοκίας, « Δελτίο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών » 1 (1977), σ. 220 - 223 και σμ. 12, όπου και ή προγενέστερη βιβλιογραφία. Όσο ό ιερομόναχος Γερμανός άπουσίαζε στήν Κωνσταντινούπολη χρέη διδασκάλου έκτελούσε ό Παΐσιος. Ύπήρξε πολύ δραστήριος και προσέφερε πολλά στους χριστιανούς της έπαρχίας του. Άλλοι μαθητές του ιερομόναχου Γερμανού άνέβηκαν σέ ύψηλά ιερατικά αξιώματα, όπως οι μητροπολίτες Χαλεπίου Κύριλλος και Θεόκτιστος, ό Καισαρέας Μελέτιος που έγινε άρχιερατικός προϊστάμενος στήν εκκλησία του Προφήτη Ήλια στή Χρυσούπολη (βλ. Α. Μ. ΛΕΒΙΔΗ, δ.π. σ. 192) και ό Νεκτόριος από τήν Νεάπολη (Νέβσεχιρ) που έγινε ηγούμενος στή Μονή Φλαβιανών (βλ. Α. Μ. ΛΕΒΙΔΗ, δ.π., σ. 192 - 193, ΜΑΝΟΥΗΛ Γ. ΓΕΔΕΩΝ, Λεόντιος ό Καισαρεύς, « Μικρασιατικά Χρονικά » 1 (1938), σ. 64 και Ι. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Ή έν Καππαδοκία Νέβσεχιρ, δ.π., σ. 444 - 445).

4. Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ, Σχολεία μετά τήν Άλωση κατά κώδικας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, « Έπετηρίς Ύψαιρείας Βυζαντινών Σπουδών » 13 (1937) σ. 143 - 154. ΙΩΑΚΕΙΜ ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, Έγγραφα του Πατριαρχικού Άρχιεπισκοπείου: Πηγάι της Ίστορίας, της Ιδρύσεως, συντηρήσεως και διοικήσεως τών Σχολών του Γένους έν Κωνσταντινουπόλει και τας έπαρχιας του οικουμενικού θρόνου, « Έκκλησιαστική Άλήθεια » 20 (1900), σ. 69 - 71, 126 - 127, 202 - 204, 239 - 242, 298 - 303, 343 - 347, 382 - 384, 395 - 398, 434 - 436, 475 - 479, 515 - 521 και 21 (1901), σ. 33 - 37, 121 - 123 και 161 - 162, όπου δημοσιεύονται 32 συνολικά πατριαρχικά γράμματα κυρίως γιά σχολεία τών έπαρχιών.

τριάρχη Παϊσίου Β', του 1747, για τη σχολή στη μητρόπολη Χαλδίας και Χερσιάνων στον Πόντο, και του Γρηγορίου Ε' για τις σχολές της Νεάπολης (Νέβσεχιρ), του 1820, και Συνασού, του 1821, της Καππαδοκίας που περιέχουν παρόμοιους κανονισμούς αναφορικά με τη διοίκηση και ιδιαίτερα με τη διαχείριση των οικονομικών⁵. Η δημοσίευση λοιπόν και αυτού του σιγγιλίου ως άποτελέσει ένα ακόμη στοιχείο για την ιστορία της Παιδείας μας και για την ιστορία της Καισάρειας. Το σύστημα που τηρώ για την έκδοση και την περιγραφή του είναι το καθιερωμένο από τον καθηγητή Μ. Ι. Μανούσακα⁶. Στο τέλος ακολουθούν μερικά επεξηγηματικά σχόλια.

Περιγραφή: Πρωτότυπο. Μεμβράνη λευκή διαστάσεων 550 x 650 χιλ. Μονόφυλλο με τρεις κάθεται και πέντε οριζόντιες διπλώσεις. Κατάσταση άριστη. Μελάνι άνοιχτό καστανό. Η όνομασία του εγγράφου μαρτυρείται από τον στίχο 59. Το κείμενο έχει 62 στίχους, είναι γραμμένο στη μία όψη με διαστάσεις 470 x 550 χιλ. με άριστερο περιθώριο 35 χιλ. Γραφή στρογγυλή με μικρή κλίση προς τα δεξιά. Το έγγραφο υπογράφει ο ίδιος ο πατριάρχης και ακολουθούν οι υπογραφές με μονοκονδυλιά 15 συνοδικών στους δύο τελευταίους στίχους. Το κάτω μέρος του εγγράφου έχει γλωσσασειδή απόληξη. Από το ύψος του τελευταίου στίχου και στο μέσον του εγγράφου ξεκινούν 8 ζεύγη από τρύπες από τις οποίες είναι περασμένη γαλάζια μύριθος. Από αυτήν κρέμεται η μολύβδινη βούλα του πατριάρχη, που είναι στρογγυλή και έχει διάμετρο 60 χιλ. Στην πρώτη όψη έχει τη Θεοτόκο βρεφοκρατούσα και στην πίσω την έπιγραφή:

ΝΕΟΦΥΤΟΣ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ
ΚΩΝΣΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩΣ
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙ-
ΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΑΨϞΘ

Στο πίσω μέρος του σιγγιλίου υπάρχουν δύο στρογγυλές σφραγίδες του Ταμείου 'Ανταλλαξιμων, δύο φορές ο αριθμός 888 και αέ ετικέτα η ένδειξη: Σγ. 4. Επίσης στα δεξιά με καλαίο χέρι η σημείωση: Έθεωρήθη και με νεώτερο χέρι η έπιγραφή: 1797 Περί ίδρύσεως σχολείου έν Καισαρεία.

*Νεόφυτος έλεω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινούπολεως,
Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.*

/² Πολλών μέν και άλλων έπιμελείται ο καθ' ήμας αγιώτατος, πατριαρχικός αποστολικός και οικουμενικός θρόνος. Ότι δέ και ως πάνυ έπωφελών των σχολείων γενναίαν τήν φροντίδα κα /³ ταβάλλεσθαι προσηκει,

5. Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, 'Ιστορικά σημειώματα έκ του κώδικος της έπαρχίας Χαλδίας, «Αρχειον Πόντου» 8 (1938), σ. 18-58, Κ. Α. ΜΑΝΑΦΗ, 'Ανέκδοτον καρμανλιστί σιγγιλιον του πατριάρχου Γρηγορίου του Ε', «Μικρασιατικά Χρονικά» 14 (1970), σ. 226-256 και ΡΙΖΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗ, Συνασός ήτοι μελέτη επί των ήθών και έθιμων αυτής, 'Εν Αθήναις 1879, σ. 28-35 (και σέ φωτομηχανική άνάτυπωση από τον Σταυρο Κωνστ. Έλευθεριάδη, Αθήνα [1973]).

6. Βλ. Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, 'Ανέκδοτα πατριαρχικά γράμματα (1547-1806) προς τούς έν Βενετία μητροπολίτας Φιλαδελφείας και τήν Όρθόδοξον Έλληνικήν Αδελφότητα, Βενετία 1968.

οὐκ ἔστιν ὅστις ἀμφισβητήσῃ. Ἐκ γάρ τῶν ἐν αὐτοῖς διδασκαλιῶν καὶ μαθήσεων πλεῖσθ' ὅση ἡμῖν ἡ ὠφέλεια περιγράφεται. Ἐν αὐτοῖς /⁴ γάρ ἡ ἐπίδοσις πρὸς τὴν ἔσω καὶ ἔξω σοφίαν γίνονται. Ἐν αὐτοῖς γάρ τὰ περὶ τῶν λόγων διδασκόμενοι εὐχερῶς τὰς τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐννοίας κατανοοῦμεν ὡφε /⁵ λούμενοι πρὸς εὐσέβειαν. Ταῦτ' ἄρα καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν ἔλεω Θεοῦ τοὺς οὐακας τοῦ παγκοίνου τουτουῖ σκάρους ἐπιτετραμμένοι οὐ διαλεέτομεν φεί τῶν ἀπανταχοῦ εὐσεβῶν /⁶ καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν φροντίζοντες καὶ τῆς διαμονῆς καὶ συστάσεως τῶν κοινῶν ἀπανταχοῦ σχολῶν ἐκ παντός τρόπου ἐπιμελούμενοι, ὡσπερ ἦδη καὶ τῆς ἐν Καισοα /⁷ ρεία τῆς Καππαδοκίας. Πάλαι μὲν γάρ περίπλοτος καὶ διαφημιζομένη οὖσα ἡ πόλις ἐκεῖνη ἐπὶ σοφία τε καὶ τῆ ἔσω τε καὶ ἔξω παιδεία καὶ μάλιστα ὑπὸ τῆ ἀχειρατικῆ /⁸ προστασίᾳ τοῦ μεγίστου τῆς Ἐκκλησίας πατρός, τοῦ μεγάλου φαμέν Βασιλείου, ὕστερον Κύριος οἷς οἶδε κρῖμασιν ἐπὶ ἔτη οὐκ εὐάριθμα ἐν τῷσάντῃ ἀμαθία παρεωράθη καί /⁹ τοσοῦτον ἐξέλιπεν ἐκεῖ ἡ ἱερὰ παιδεία καὶ μάθησις, ὥστε τοὺς ἐκεῖ εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους χριστιανούς μηδὲ τῆς καθ' ἡμᾶς συνίεναι διαλέκτου. Πρὸ ἔξ δὲ ἦδη /¹⁰ ἐτῶν κατ' εὐδοκίαν Θεοῦ ἐπεδήμησεν ἐκεῖ ἱερομόναχός τις ἀπὸ Σκεντερόνης παιδείας ἀρκούντως μετεληφώς καὶ τοῖς ἡθεσιν ἀξιέπαινος Γερμανός τοῦνομα, /¹¹ ὅστις καὶ ταῖς πρὸς τοὺς χριστιανούς ἐκεῖ νοθεσίας καὶ τῆδε κρεκείσις περιπλανώμενος δι' ἀπανταχοῦσας πατριαρχικῆς καὶ διὰ κοινουῦ ἐνυπογράφου τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν /¹² γράμματος, ὅπερ καὶ ἐνεφανίσθη ἡμῖν γεγραμμένον τῆ κβ^α νοεμβρίου τοῦ προπαρελθόντος ἀφγ^{ου} σωτηρίου ἔτους καὶ πολλὰ τε πονήσας μύριά τε καμῶν ἀπὸ κοι /¹³ νῶν ἐλεημοσυνῶν συνεστήσατο ἐκεῖ ἐν Καισοαρεῖα ἐν τῆ ἐνορία λεγομένη Σαρκιαν μαχαλεσί πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου κοινόν σχολεῖον ἑλληνι /¹⁴ κῶν μαθημάτων ἐπὶ παιδεία τε καὶ μαθήσει τῶν τε ἐκεῖ πολιτῶν παίδων καὶ τῶν πέριξ χωρίων καὶ ὄσοιπερ ἂν ἄλλοι ἀλλοθένποθεν κατ' ἔρωτα παιδείας ἐκείσε ἀφ /¹⁵ κωνται, πατήρ τῶ ὄντι τῆς σχολῆς ταύτης κατὰ θεῖον ζῆλον ἀναφανείς. Ἦδη δὲ ἐλθόντος τούτου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν διηρησαμένον περὶ τῆς εἰρημῆ /¹⁶ νης σχολῆς ἐπιηέσαμεν αὐτόν τούτου τοῦ θεῖου ζήλου καὶ πρὸς τὴν κοινήν ὠφέλειαν τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν ἀφορῶντες συναντελαβόμεθα αὐτῶ ὡς οἴον τε καὶ δι' ἡμετέρων πα /¹⁷ τριαρχικῶν προτροπῶν καὶ καταστέγον ἀπὸ ἐλεημοσυνῶν ἐπὶ τῆ εἰρημμένη σχολῆ συνηροίσθη χρηματικῆ τις ποσότης καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ διαμονήν αὐτῆς γνώμη κοινή /¹⁸ καὶ συνοδικῆ διωρίσθησαν καὶ ἐνταῦθα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίτροποι τῆς σχολῆς ἐκείνης οἱ τιμωτάτοι καὶ εὐγενέστατοι ἡμέτεροι κατὰ πνεῦμα υἱοὶ ἀγαπητοὶ ὁ τε μι /¹⁹ σέρ Σκαρλάτος, ὁ τζελεπι Γιωδανάκης Καπλάνογλους καὶ ἐκ τῶν κερεστετζίδων, ὁ Χατζῆ Ἰσούφης Βλάσσογλους, ὁ Χατζῆ Βασίλης ταστζῆ κάλφας κατὰ τό Κοντοσκάλι καί /²⁰ ὁ Χοτζά Στρατῆς Χατζῆ Ἀντόνογλους Σπάρταλης. Οἱτοὶ δὲ συμπαραστάτες συνοδικῶς μετὰ τοῦ ρηθέντος ἱεροδιδασκάλου τῆς σχολῆς ἐκείνης ὀσιωτάτου κῆρ Γερμανοῦ θερμῶς /²¹ ἐδεήθησαν πρὸς ἀσφάλειαν καὶ διαμονήν τῆς εἰρημμένης σχολῆς ἐπιχορηγηθῆναι καὶ ἡμέτερον πατριαρχικόν συνοδικόν σγγῆλιον περιέχον τὰ ἐξῆς κεφάλαια περὶ τῶν χρημάτων /²² καὶ προσόδων τῆς σχολῆς καὶ περὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς διοικηθήσεται. Καὶ δὴ

κατά τήν ἀπό στόματος αὐτῶν ἀναφοράν καί δέξιν γράφοντες ἀποφαινό-
μεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν πε / ²³ ρί ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καί ὑπερ-
τίμων τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καί συλλειτουργ-
γῶν, ἵνα πρῶτον τό εἰρημένον σχολεῖον τό ἐν Καισαρεῖα
τῆς / ²⁴ Καππαδοκίας ἐν τῇ ἐνορία τῇ λεγομένῃ Σαρχιάν μαχαλεσί πλησίον
τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἔχη ἑσσεῖ δέκα ὑποτρόφους μαθητάς
ἐκ τῶν πενήτων, πτωχῶν καί ἀπόρων ἐκτός τῶν ἄλ / ²⁵ λων, ὅσοι περ ἂν
βουλωῖνται ἐπί παιδείᾳ εἰς αὐτό φοιτᾶν. Βον δέ ἔχη κατὰ τόπον καί κιβώ-
τιόν τι κάσαν λεγόμενον, ἐν ᾧ ἀποτεθῆσονται ἐκεῖ ἀεὶ αἱ τῆς σχολῆς ὁμο-
λογίαι καί / ²⁶ ἄλλα ἀναγκαῖα ἔγγραφα σφραγίσι κατασσημασμένον ὑπό
δύο τῶν ἐκεῖ ἐπιτρόπων καί δύοῖς κλεισίς κεκλεισμένον, ὧν ἕκαστος τῶν
ἐπιτρόπων διαφυλάττει ἀνά μίαν ἐκ / ²⁷ τός τῶν ἐνταῦθα χρημάτων τῆς
σχολῆς τῶν δι' ὁμολογίων τοκιζομένων ἐν τῇ Πόλει ἢ ἐν τῷ Γαλατᾷ. Αὐταί
γάρ μετὰ καί ἄλλων ἀναγκαῶν γραμμάτων ἐν κιβώτιῳ
κατησφαλισμένῳ / ²⁸ ὑπό ταῖς σφραγίσι καί τῶν πέντε ἐπιτρόπων παρα-
κατατεθῆσονται παρά τῷ Χατζῆ Ἰσοῦφῃ Βλάσσογλον ἐν τῷ γκαργκιρίῳ αὐ-
τοῦ καί τῆς χρεῖας καλοῦσης τό κιβώτιον ἐκεῖνο ἀνοχθίσειται
παρά / ²⁹ τῶν πέντε ὁμοῦ ἐπιτρόπων καί πάλιν παρ' ἐκεῖνων κατασφραγι-
σθήσεται. Γον Ἐπί τῇ σχολῇ ἐκεῖνῃ ὅσοι ἐνταῦθα μέν ἐν Κωνσταντινουπό-
λει οἱ ἤδη διωρισμένοι ἡμέτεροι κατὰ Πνεῦμα / ³⁰ υἱοὶ ἀγαπητοὶ ὅ τε μισρὸ
Σκαρλάτος, ὁ τζελεπῆ Γωρδανάκης Καπλάνογλους καί ἐκ τῶν κερεσσετζι-
δων ὁ Χατζῆ Ἰσοῦφης Βλάσσογλους, ὁ Χατζῆ Βασίλης τασιζῆ κάλφας κατὰ
τό Κοντοσκάλι καί ὁ / ³¹ Χοτζά Στρατής Χατζῆ Ἀντώνογλους Σπάρταλης
ἐπιμελούμενοι οἷτε ἐδῶ οἷτε ἐκεῖ περὶ τῆς ἀδείξεως καί βελτιώσεως τῆς
σχολῆς ταύτης καί περὶ τῶν χρημάτων καί προσόδων αὐτῆς ἅτινα / ³² εἰσὶ
ταῦτα τόγε νῦν ἔχον κατὰ τήν ἀπό στόματος αὐτῶν ἀναφοράν τοκιζόμενα
πρὸς πενήκοντα γρόσια ἐπὶ τῷ πουγγεῖῳ καθ' ἕκαστον ἔτος. Ἐκεῖ μὲν ἐν
Καισαρεῖα γρόσια ἐν / ³³ νέα χιλιάδες, ἦτοι πέντε χιλιάδες ἀπὸ ἀφιερῶ-
σεως τῶν χριστιανῶν τῆς πόλεως ἐκεῖνης, τρεῖς χιλιάδες ἀπὸ ἀφιερῶσεως
τῶν χριστιανῶν τοῦ χωρίου Κερμίρι λεγομένου, πεντακόσια / ³⁴ ἀπὸ ἀφιερῶ-
σεως τοῦ Χοτζά Μουράτη Γιαγτζόγλου καί ἄλλα πεντακόσια ἀπὸ ἀφιερῶ-
σεως τοῦ Χατζῆ Γιάννη Γιαγτζόγλου. Ἐνταῦθα δέ ἐν Κωνσταντινουπό-
λει ἔχει ἡ σχολὴ ἐκεῖνῃ το / ³⁵ κιβώτιον καί αὐτὰ πρὸς πενήκοντα γρόσια
εἰς τό πουγγεῖον τὸν χρόνον εἰς μὲν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἐλπίδος γρόσια χί-
λια πεντακόσια, εἰς δέ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς χί / ³⁶ λια, εἰς
δέ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Ἀγνιᾶς χίλια καί κατὰ τόν Γα-
λατᾶν εἰς μὲν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ πεντακόσια, εἰς δέ τὴν ἐκκλη-
σίαν τῆς Παναγίας πεντακόσια / ³⁷ καί εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικο-
λάου πεντακόσια καί δύο χιλιάδες καί πεντακόσια ἐδόθησαν εἰς ἀσφαλῆ
μέρη καί ἔτι δύο χιλιάδες καί πεντακόσια εἰς τὰ νεοτυπωθέντα / ³⁸ βιβλία,
ὧντινων πωληθέντων καί συναχθέντα τὰ ἀπὸ τῆς τιμῆς ἐκεῖνων ἄσπρα
κᾶκεῖνα τοκισθήσονται εἰς ἀσφαλῆ μέρη διαχειρός τῶν ἐπιτρόπων. Προ-
σέτι ἔχει ἐνταῦθα ἡ σχολὴ καί / ³⁹ ἑτήσια διωρισμένα ἐλέη τάδε. Ἐν μὲν τῇ
ἐπαρχίᾳ Χαλκηδόνος δι' ἐντυπογράφου γραμματος τοῦ ἱερωτάτου μητροπο-
λίτου Χαλκηδόνος ὑπερετίμον καί ἐξάρχον πάσης Βιθυνίας ἐν ἀγίῳ Πνεῦ-
ματι ἀγα / ⁴⁰ πητοῦ ἡμῶν ἀδελφοῦ καί συλλειτουργοῦ κύρ Ἱερεμίου ὡς φι-

λοκάλον καί φιλογενούς διωρίσθησαν δίδοσθαι ἀπό τῆς ἐπαρχίας ταύτης καθ' ἕκαστον ἔτος γρόσια ὀγδοήκοντα χάριν ἑλέου καί βόη / ⁴¹ θείας πρὸς τὴν εἰρημένην σχολήν, ἅτινα ἢ αὐτοῦ ἱερότης ἀποδώσει κατ' ἔτος τοῖς ἐδῶ ἐπιτρόποις. Προσέτι καί παρὰ τοῦ εἰρημένου μισέρ Σκαρλάτου δι' ἐνυπογράφου αὐτοῦ γράμματος διώρισθαι / ⁴² τῇ σχολῇ ταύτῃ ἐτήσιον ἔλεος πενήτηκοντα γρόσια. Ἔστι δέ καί κοντεῖον διωρισμένον ἐν τῷ Γενί Χανίῳ τῶν σανταλιζίδων κατὰ τὸ Κουμκαπί, οὐπερ ἐπίτροποι εἰσὶν ὁ Κατζή Νικόλας καὶ ὁ Ντοβλέτης. / ⁴³ Τούτων σὺν ἀπάντων ἐπιμελήσονται οἱ εἰρημένοι ἐπίτροποι οἷτε ἐδῶ οἷτε ἐκεῖ ἐπανξάνοντες τὰς προσόδους τῆς σχολῆς ταύτης καί προσπορῶντες ὅ,τι ἂν δύνωνται. Δον δέ καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπί / ⁴⁴ παρουσία καί συναινέσει τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως θεωρεῖται ὁ λογαριασμός τῆς σχολῆς δι' ἀκριβῶν καταστίχων μηδενός δυναμένον ἀποσπᾶσαι τὰ ἄπαξ εἰς αὐτὴν ἀφιερωθέντα. Εον μηδεὶς δύνῃται ἐνοχλεῖν / ⁴⁵ ὅπως οὖν τοῖς ἐκεῖ ἐπιτρόποις κατ' ἴδιαν βούλησιν, ἀλλὰ κατὰ κοινήν γνώμην καὶ δι' ἐπιταγῆς τοῦ κατὰ καιρὸν ἐκεῖ ἀρχιερέως διορίζονται ἐπίτροποι οἱ ἄξιοι πρὸς διοήσῃσιν τῆς σχολῆς ἐκεῖ / ⁴⁶ νης. Στον Ἡ δέ ἀποκατάστασις καί ἀποβολὴ τῶν ἐν τῇ σχολῇ ἐκεῖνῃ μαθητῶν ὑπάρχῃ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ διδασκάλου μηδενός τολμῶντος ἐνοχλεῖν αὐτῷ ὅπως οὖν πρὸς ἀποκατάστασιν / ⁴⁷ ἢ ἀποβολὴν τινός μαθητοῦ, ὑποτρόφου ἢ ἄλλου. Ζον Ἡ δέ σχολὴ αὕτη ὑπάρχῃ κοινόβιον καί οἱ δέκα ὑπότροφοι μαθηταὶ οἱ ἀποκαθιστάμενοι φαί ἐκλογῇ καί γνώμῃ μόνοι τοῦ διδασκάλου σον / ⁴⁸ τρέφονται μετ' αὐτοῦ ἐπὶ μίας τραπέζης μετὰ πάσης εὐγνωμοσύνης καί ὑπακοῆς μηδενός τολμῶντος μῆτε περὶ τούτου ἐνοχλήσῃσι τῷ διδασκάλῳ. Ηον Λαμβάνωσι δέ ἄνευ τινός ἀντιλογίας καί ἀναβο / ⁴⁹ λῆς κατ' ἔτος λόγῳ μισθοῦ, ὁ μὲν διδάσκαλος γρόσια πεντακόσια, ὁ δέ ὑποδιδάσκαλος γρόσια ἑκατὸν πενήτηκοντα. Θον Οἱ δ' ἐκεῖ ἐν Καισοσαρεία ἐπίτροποι μηδὲν καινοτομοῦσι περὶ τὴν σχολὴν ταύτην ἄνευ γνώ / ⁵⁰ μης τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν καί τῶν ἐν τῇ Βασιλευσούῃ ἐπιτρόπων. Ιον διορισθῶσι δέ ἐκεῖ ἐπίτροποι καί ἄλλοι ἐκ τῶν ἐκεῖ χωρίων τῇ γνώμῃ τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως, οἵτινες ἂν κοινήν ψήφῳ φανῶσιν ἄξιοι. ΙΑον ἀποβληθέντος / ⁵¹ δέ ἢ ἀποθανόντος τινός ἐπιτρόπου, διορίζεται ἀντ' ἐκείνου ἄλλος τῇ ἀρχιερατικῇ γνώμῃ καί τῇ κοινῇ ψήφῳ ὁ ἀναφανείς ἄξιος. ΙΒον Οἱ ἐκεῖ ἐπίτροποι προθύμως δυνούμενοι παρέχωσι τῇ σχολῇ τὰ ἀναγκαῖα ἄνευ τινός ἀνα / ⁵² βολῆς καί ἐπισκευάζουσι τὰ κελλεῖα τοῦ σχολείου καί χρεῖνα τυχοῦσης οἰκοδομῶσι καί ἄλλα κελλεῖα πρὸς κατοίκησιν μαθητῶν. ΙΓον Μηδεὶς τολμῆσῃ ἐνοχλήσῃ πως τῷ διδασκάλῳ τῆς σχολῆς ἐκεῖνης πολιτικαῖς ἐμβάλλων ὑποθέ / ⁵³ σεσι μηδέ συναθροίσθωσαν ἐκεῖ ἐπὶ θεωρίᾳ πολιτικῶν ὑποθέσεων ταράττοντες τὸν διδάσκαλον καί ἀπασχολοῦντες τῆς μελέτης καί παραδόσεως. ΙΔον Μηδεὶς τολμῆσῃ ἔχθρα φερόμενος συκοφαντήσῃ ἢ τὸν διδά / ⁵⁴ σκαλον ἢ τοὺς ἐπιτρόπους ἢ τὸ σχολεῖον ἀδικήσῃ καί ζημιώσῃ ἐξωτερικῶς. Ἐάν δέ τις τολμῆσῃ τὸ τοιοῦτον ἐκκλησιαστικῶς μὴ εἰσακούηται ὄλως, ἀλλὰ καί περὶ τὰ τοιαῦτα τολμῶντων γράψωσι θαρρόντως πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν οἱ κατὰ και / ⁵⁵ ρὸν ἐπίτροποι μετὰ τοῦ ἀρχιερέως, ἵνα τῇ προσηκούσῃ παιδείᾳ καθυποβάλλωνται. ΙΕον Διορισθῶσι δίσκοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν χωρίων συναινέσει τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως πρὸς κυβέρνησιν τῆς σχολῆς ταύτης. Ὅστις δέ καί ὁποῖος / ⁵⁶ τῶν

χριστιανῶν μικρός ἢ μέγας, ἱερωμένος ἢ λαϊκός, ὁποιασοῦν τάξεως καὶ βαθμοῦ λόγῳ ἢ ἔργῳ ἐμμέσως ἢ ἀμέσως τολμησέη ποτε παραβῆναι ὁπωσοῦν τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθέντα καὶ ἐπιχειρήσει /⁵⁷ τί πράξει πρὸς ἀνατροπὴν ἢ βλάβην τοῦ εἰρημένου σχολείου ὁ τοιοῦτος ἀφοριμένος εἴη ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου παντοκράτορος καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος καὶ προκοπὴν μήποτε ἴδοι ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ /⁵⁸ καὶ πάσαις ταῖς πατρικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς εἴη ὑπειθύνος καὶ ὑπόδικος καὶ ἔνοχος τῷ αἰωνίῳ πυρὶ τῆς γενένης. Ταῦτα μὲν οὖν ἀπεφάνθη συνοδικῶς· εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων ἐνδειξὴν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρ /⁵⁹ χικόν συνοδικόν, σγγιλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα καταστρωθέν κἂν τῷ Ἰερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐδόθη εἰς τὴν ἐν Καισαρείᾳ εἰρημένην σχολήν. Ἐν ἔτει σωτηριῶ ἀργθψ ἰνδικτιῶνος γ⁷⁵.

/⁶⁰ † Νεόφυτος ἐλέψ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικός Πατριάρχης.

/⁶¹ † Ὁ Καισαρείας Γρηγόριος

† Ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος

† Ὁ Νικομηδίας Ἀθανάσιος

† Ὁ Χαλκηδόνος Ἱερεμίας

/⁶² † Ὁ Θεσσαλονίκης Γεράσιμος

† Ὁ Προύσης Ἀνθιμος

† Ὁ Εὐρέτου Ἰερόθεος

† Ὁ Ἀγκύρας Ἰωαννίκιος

† Ὁ Ἐφέσου Σαμμονήλ

† Ὁ Κυζίκου Ἰωακείμ

† Ὁ Νικαίας Καλλίνικος

† Ὁ Δέρκων Μακάριος

† Ὁ Τορνόβου Ματθαῖος

† Ὁ Νεοκαισαρείας Ἡσαΐας

† Ὁ Λαρίσης Διονύσιος

ΣΧΟΛΙΑ

στίχ. 10 ἀπὸ Σκεντερόνης: Ἐξελληνισμένος τύπος τῆς λέξης Ἰσκεντερούν, τούρκικης ὀνομασίας τῆς Ἀλεξανδρέττας ἢ τῆς «κατ' Ἰσάν» Ἀλεξανδρείας.

στίχ. 13 ἐν τῇ ἐνορίᾳ λεγομένη Σαρκιάν μαχαλεσί πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου: Ἡ συνοικία Σαρκιάν ἦταν ἡ ἀνατολική συνοικία τῆς Καισάρειας, ὅπως ἄλλωστε δηλώνει καὶ τὸ ὄνομά της, σαρκί στὰ τουρκικά σημαίνει ἀνατολή. Στὰ χρόνια τῆς Ἀνταλλαγῆς εἶχε 60-70 σπίτια ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πολὺ 12 ἦσαν χριστιανικά. Γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου πού μαζί μετὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι στὴν Καισάρεια μεταφέρουμε ἐδῶ τὴν πληροφορία τοῦ Μιχ. Πολύβιου, ὅπως καταγράφτηκε ἀπὸ τὴν Σοφία Δονδολίνου καὶ κατατέθηκε στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν: «Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου βρισκόταν ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικά σπίτια πού ἦταν κοντύτερα στὴν ἀγορὰ τῆς Καισάρειας. Δεξιὰ της (δυτικά) ἀρχίζαν τὰ σπίτια τοῦ Σουλ-

τάν μαχλεσί, άριστερά (άνατολικά) τό Σαρκιέν μαχλεσί... Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτανε σέ μιὰ περιοχὴ μέσα, μαντρωμένη, μέ ψηλὸ τοῖχο. Ἐκτός ἀπό τὴν ἐκκλησιά, στὸν ἴδιο περίβολο βρισκόταν τὸ νεκροταφεῖο, τὰ σχολεῖα καὶ τὰ διαμερίσματα τῆς μητροπόλεως. Ἡ ἐκκλησιά αὐτὴ ἦτανε μεγάλη. Ἦτανε ἡ τρίτη πού χρίστηκε στὴν ἴδια θέση, Ἡ πρώτη ἦτανε μικρὴ καὶ λέγαν πῶς εἶχε γίνει στὰ χρόνια τῶν Γεντισάρων. Ἡ δεύτερη στὰ χρόνια τοῦ ἀρχιερέως Παρθενίου. Ὑπῆρξε μάλιστα στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο δεξιὰ τοῦ ἱεροῦ ἐντοιχισμένη πλάκα πού ἐγράφε πῶς ὁ νηὸς ἀνεκαινίσθη ἐπὶ ἀρχιερέως Παρθενίου - δὲν θυμάται ὄμως χρονολογία. Ἡ τρίτη ἐκκλησιά ἡ τωρινὴ ἀνακαινίστηκε μεγαλώνοντας ἐπὶ Παϊσίου». Κατόπιν μεταβλήθηκε σέ θέατρο καὶ ὕστερα σέ φυλακὴ. Βλ. ἀκόμη καὶ Β. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗ, Καππαδοκικά, «Παρνασσός» 15 (1892), σ. 600-615, ὅπου καὶ τὸ ἐπίγραμμα στὴν ἐντοιχισμένη πλάκα.

στιχ. 13 *κοινὸν σχολεῖον*: Γιά τὰ σχολεῖα στὴν Καισάρεια στὰ χρόνια τῆς Ἀναλλαγῆς ὁ ἴδιος πληροφοριοδότης λέγει: «Στὴν ἐσῶπολη ὁμως τὰ σχολεῖα ἦτανε δυό, πλάι στὴν ἐκκλησιά τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ μέσα στὸν περίβολό τῆς. Ἀνατολικά τῆς ἐκκλησιάς ἦτανε τὸ δημοτικὸ, μεγάλο καὶ εὐρύχωρο. Τὸ ἑλληνικὸ στεγάζονταν σὲ δωμάτια τῆς μητροπόλεως. Τελευταῖα μάλιστα ἡ Μητρόπολη ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταστήσει ἄλλοι τὰ γραφεῖα τῆς καὶ ν' ἀφήσει ἔτσι πιότερο χῶρο στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο». Ἀπὸ τὴν πληροφορία αὐτὴ φαίνεται πῶς τὸ σχολεῖο πού ἔχτισε ὁ ἱερομόναχος Γερμανός ἦταν τὸ δεύτερο πού ἀναφέρει ὁ Μιχ. Πολύβιος. Πρβλ. καὶ ὅσα ὁ Β. Μυστακίδης γράφει ὅ.π. γιά τὴν κατάσταση τῶν σχολείων στὴν ἐποχὴ του. Ἐπίσης ΕΜΜ. Ι. ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ, Ἑλληνικά ἐκπαιδευτήρια καὶ ἑλληνορθόδοξοι κοινότητες τῆς περιφέρειας Καισαρείας, Ἀθήνα 1976.

στιχ. 18 - 19 *μισέρ Σκαρλάτος*: Νομίζω πῶς πρέπει νὰ ταυτιστεῖ μέ τὸν «ἄρχοντα Λογοθέτην κύριον Σκαρλάτον Μαυροκορδάτον», στὸν ὅποιον τὸ 1798 ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ ἀναθέτει τὴ μελέτη γιά τὴν ἀνέγερση ἑλληνικῆς σχολῆς στὸ Κουρούτσεσμε. Βλ. Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗ, Περὶ Κουρούτσεσμε, Ἐν Ἀθίνας 1888, σ. 18 κ. ἐξ. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὄρθ καὶ ὁ Σκαρλάτος Σεβαστόπουλος, πού μαζί μέ τὸν Χατζὴ Ἄσλάνη, τὸν Συμεών Κάλφα καὶ τὸν Ἰορδανάκη Καπλάνογλου ἀνέλαβαν τὴ διαχείριση κοινοτικῶν ὑποθέσεων καὶ τὴν ἐφορεία σχολείων καὶ ναῶν. Βλ. Μ. Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων 1453-1913, Ἐν Ἀθίνας 1939, σ. 130-131.

στιχ. 19 *Γιωρδανάκης Καπλάνογλου*: Τὸ βαπτιστικὸ εἶναι Ἰορδάνης - Ἰορδανάκης. Βλ. Φ. Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ - ΕΡΜ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ, Τὰ βαπτιστικά ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τῆς Καππαδοκίας, «Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν» 1(1977), σ. 109.

στιχ. 19 *κερσετεζίδων*: τῶν ξηλεμπόρων.

στιχ. 19 *Βασίλης ταστίζή κάλφας*: Ὁ Ἰ. Καλφόγου, ὅ.π., σ. 113, τὸν ἀναφέρει ὡς Χατζὴ Βαῖλ Κάλφα Σαλόγλου ἀπὸ Ζινζίνδερε καὶ ὁ Γ. Μαυροχαλυβιδῆς μεταφράζει τὸ «κάλφα» ὡς ἀρχιτέκτων. Κυριολεκτικά «ταστίζή κάλφας» εἶναι ὁ πρωτομαθῆς στούς λαξευτὲς πέτρας. Οἱ Καππαδόκες ἔσαν ὀνομαστοί σ' αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα ἔργα τους οἱ περίφημες λαξευτὲς ἐκκλησίες τους.

στιχ. 20 *Σπάρταλης*: ἀπὸ τὴ Σπάρτα τῆς Μ. Ἀσίας.

στιχ. 28 *γκιαργκιρίω*: στὸ διαμέρισμα πού ἦταν χτισμένο ἀπὸ πέτρα, γιά νὰ εἶναι ἀσφαλές σὲ περίπτωση πυρκαγιάς.

στιχ. 32 *τοκισόμενα πρὸς πενήτηντα γρόσια ἐπὶ τῷ πογγεῖω*: Ἐφόσον τὸ πογγεῖο πάντα εἶχε 500 γρόσια, τὸ ἐπιτόκιο ἦταν 10%. Στὴν περίπτωση τοῦ σχολεῖου τῆς μητροπόλεως Χαλδίας καὶ Χεριδίων τὸ ἐπιτόκιο ἦταν 5,2%, ἐφ'ὅπου, ὅπως τὸ σχετικὸ ἔγγραφο ἀναφέρει, στὰ 1500 γρόσια ἔπρεπε νὰ πληρώνουν 9.600 ἀσπρα. (Ἀπὸ τὸ ἔγγραφο βγαίνει τὰ συμπέρασμα ὅτι τὰ 15.600 ἀσπρα ἰσοδυναμοῦσαν μέ 130 γρόσια, δηλαδὴ 120 ἀσπρα (τὸ γρόσι).) Στὴν περίπτωση τοῦ σχολεῖου τῆς Νεάπολης τῆς Καππαδοκίας ἦταν 15% καὶ τοῦ σχολεῖου τῆς Συνασοῦ ἀπὸ 8 ἕως 12%. Ἡ τακτικὴ τοῦ τοκισμοῦ χρημάτων σὲ ἐμπόρους, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐκκλησίες πού προφανῶς ἐπαίζαν κάποιο ρόλο τραπεζίτη, ἦταν φαίνεται ἀρκετὰ συνηθισμένη στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ εἰδικοὶ περὶ τὰ οἰκονομικὰ ὁποῦδήποτε μποροῦν νὰ διερευνήσουν τὸ φαινόμενο αὐτὸ καὶ νὰ καθορίσουν τίς κοινωνικὲς του προεκτάσεις.

στίχ. 37 - 38 εις τὰ νεοτυπωθέντα βιβλία: Ὁ ἱερομόναχος Γερμανός ἐκτός ἀπό τό διδασκαλικό ἔργο εἶχε ἐπιδοθεῖ καί σέ μεταφράσεις ἐκκλησιαστικῶν κειμένων στό τουρκικά. Βοήθησε τόν ἱερέα Ἀβραάμ ἀπό τήν Καισάρεια νά μεταφράσει τό Ἐξομολογητήριο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ, πού τυπώθηκε στό πατριαρχικό τυπογραφεῖο τό 1799 καί μετέφρασε ὁ ἴδιος τίς Παροιμίες τοῦ Σολομώντος μαζί μέ τή Μυσταγωγία τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, πού τυπώθηκε καί αὐτό τό βιβλίο τόν ἴδιο χρόνο στό ἴδιο τυπογραφεῖο. Αὐτά πρέπει νά εἶναι τὰ βιβλία γιά τά ὁποῖα κάνει λόγο ἐδῶ τό ἔγγραφο. Βλ. SÉNÉRIEN SALAVILLE - EUGÈNE DALLEGIO, *Karamanlidika I*, * 584 - 1850, Athènes 1958, n° 27 - 28.

στίχ. 42 *Γενί Χανίφ τῶν σανταλτζίδων*: στό νέο πανδοχεῖο τῶν σαλνδαλοποιῶν.

στίχ. 42 *Ντοβλέτης*: ὄνομα βαπτιστικό· σημαίνει ὁ ἰσχυρός, ὁ κραταῖός, βλ. Φ. Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ - ΕΡΜ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ, ὁ.π., σ. 128.

ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ ΤΣΕΛΙΚΑΣ

